

The Abraham Arbesfeld Kollel Yom Rishon

Sunday Morning Learning Program for Men

WWW.KOLLELYOMRISHON.ORG

לא יאכל חמץ

A Halakhic and Hashkafic Analysis

This week's shiurim are dedicated by the Hirsch and
Berger families

לע"נ הורינו וזקנינו

חיה תמרה בת דוב בעריש ע"ה

ממיסדי בני ברק 1924

דוד בן שלמה שו"ב, ע"ה

ממעפילי האוניה "פריטה" 1939

יהי זכרם ברוך

Rabbi Michael Rosensweig
ר' ניסן תשע"ד • April 6, 2014

1 תוספות מסכת פסחים דף ב עמוד א

אור לארבעה עשר בודקין את החמץ - פ"ה שלא לעבור עליו בבל יראה ובל ימצא וקשה לר"י כיון דצריך ביטול כדאמר בגמ' (דף ו:): הבודק צריך שיבטל ומדאורייתא בביטול בעלמא סגי אמאי הצריכו חכמים בדיקה כלל ונראה לר"י דאע"ג דסגי בביטול בעלמא החמירו חכמים לבודק חמץ ולבערו שלא יבא לאכלו וכן משמע לקמן (דף י:): דבעי רבא ככר בשמי קורה וכו' או דלמא זימנין דנפל ואתי למיכליה והטעם שהחמירו כאן טפי מבשאר איסורי הנאה שלא הצריכו לבערם משום דחמץ מותר כל השנה ולא נאסר רק בפסח ולא בדילי מיניה כדאמר לקמן (דף יא.): ולא דמי לבשר בחלב וערלה וכלאי הכרם שאיסורם נהוג איסור עולם ונזיר נמי איסוריה שרי לאחריני אי נמי שאני חמץ שהחמירה בו תורה לעבור בבל יראה ובל ימצא החמירו חכמים לבודק ולבערו אפילו היכא דביטלו משום דילמא אתי למיכליה ונראה לרשב"א דאפילו לפי טעם האחרון צ"ל דהחמירו חכמים בכל חמץ אפי' בחמץ נוקשה ועל ידי תערובת אף על גב דליכא בל יראה לפר"ת בריש אלו עוברין (דף מב.) דהא אמר שיאור ישרף והיינו חמץ נוקשה כדמוכח התם ואיכא למ"ד נמי התם דכ"ש חמץ גמור על ידי תערובת משמע דאסור להשהותו דאי מותר להשהותו אמאי ישרף ישהה אותו עד אחר הפסח ויהא מותר אפילו לרבי יהודה דלא אסר רבי יהודה חמץ אחר הפסח אלא בחמץ גמור דאיכא ג' קראי לתוך זמנו ולפני זמנו ולאחר זמנו (לקמן דף כח:): אבל בנוקשה דליכא אלא חד קרא אפי' ר' יהודה מודה.

2 שו"ת רדב"ז חלק ג סימן תקמו

(תתקעז) שאלת ממני אודיעך דעתי מה נשתנה חמץ בפסח מכל איסורין שבתורה שהחמירה עליו תורה להצריכו בדיקה ושרוף וכלה וגם ביטול והוסיפו חכמים להצריכו בדיקה בחורין ובסדקין ולחפש אחריו ולשרש אותו מכל גבוליו ועבר עליו בבל יראה ובל ימצא ואסרוהו בכל שהוא ואינו מתבטל כלל וחומרות כאלו לא נמצאו בכל האיסורין שבתורה דאי משום דאית ביה כרת הרי חלב ודם ואי משום דאסור בהנאה הרי כלאי הכרם ושור הנסקל וכמה איסורי הנאה שלא החמירה תורה בהם כ"כ. ואי משום דלא בדילי מיניה כולי שתא הרי יין לנזיר דלא בדיל מיניה והחדש דלא בדילי מן התבואה כולה שתא ולא חמירא כולי האי:

תשובה שני דברים נאמרו בתשובת דבר זה. אחת שלא נמצאו בכל האיסורין שבתורה שיצטרפו בו כל ג' תנאים הללו שהוא איסורי הנאה והוא בכרת ולא בדילי אינשי מיניה כולה שתא אלא חמץ בלבד וכיון שיש בו החומרות הללו החמירה עליו תורה חומרות אחרות ובאו חכמים והוסיפו חומרות על חומרות כמו שעשתה התורה. ותו דחמץ בפסח הוי כדבר שיש לו מתירין שהרי איסורו תלוי בזמן ואחר ימי הפסח יהיה החמץ מותר ואף על פי שזה החמץ שהוא מבער אי אפשר שיהיה לו היתר אלא א"כ יעבור בבל יראה ובל ימצא סוף סוף הא איכא חמץ שיהיה מותר לו דהיינו אותו שלא עבר עליו. וק"ל עליה דהאי טעמא נהי דסגי האי טעמא לענין דאפילו באלף לא בטל כדבר שיש מתירין דאמרינן דאפילו באלף לא בטיל אבל לחפש אחריו ולשרפו ולשרשו ולהוציא מרשותו לא ידענו למה. גם על הטעם הראשון יש לי קצת מגגום ומי עדיף מע"ז דאמרה תורה ולא ידבק בידך מאומה מן החרם וכל המודה בו ככופר בכל התורה כולה ולא מצינו שהצריכה תורה בה בדיקה וביטול אלא שבארץ ישראל מצוה לרדוף אחריה עד שנאבד אותה מארצנו אבל בח"ל אין אנו מצווין לרדוף אחריה אלא כל מקום שנכבש אותו נאבד את כל עכו"ם שבו עכ"ל הרמב"ם ז"ל. מ"מ הרי אתה רואה שלא החמירה תורה בעכו"ם כמו בחמץ הילכך עדיין צריך טעם ועל כן אני סומך על מה שאמרו רז"ל במדרשות כי חמץ בפסח רמז ליצה"ר והוא שאור שבעיסה ולכן כלה גרש יגרש אותו האדם מעליו ויחפש עליו בכל מחבואות מחשבותיו ואפילו כל שהוא לא בטיל והרי זה אמת ונכון. והנלע"ד כתבתי:

3 רמב"ם הלכות מאכלות אסורות פרק טו הלכה ט

חמץ בפסח אף על פי שהוא מאיסורי תורה אינו בכללותו אלו, לפי שאין התערובת אסורה לעולם שהרי לאחר הפסח תהיה כל התערובת מותרת כמו שביארנו, לפיכך אוסר בכל שהוא בין במינו בין שלא במינו.

4 משנה למלך הלכות חמץ ומצה פרק א הלכה ז

ולפי זה יש לתמוה על רבינו דל"ל קרא בחמץ בפסח הא בכל איסורין שבתורה קי"ל חצי שיעור אסור מן התורה. ותו דאי מקרא איפכא הוה ליה למילף מינה דלא יאכל שיעור אכילה משמע וכבר הקשה זה מרן בכ"מ והניחו בצ"ע. וראיתי לרב מהרל"ח בתשובה סי' נ"א דהוקשה לו קושית מרן ז"ל הלזו ותירץ דאיסור חמץ דלא דמי לחלב דמשם למדו דחצי שיעור אסור משום דחלב אסור לעולם ולא היה לו שעת היתר מה שאין כן בחמץ שמוותר קודם הפסח ולכן הוצרך פסוק בפני עצמו בחמץ לאסור חצי שיעור (קודם הפסח) והוליד הרב ז"ל מזה דביום י"ד משעה ששית ולמעלה אין איסור תורה בפחות מכשיעור. ולקושיא השניה הנזכרת גם בזה האריך הרב יע"ש:

5 תלמוד בבלי פסחים כא:

אמר חזקיה: מנין לחמץ בפסח שאסור בהנאה - שנאמר + שמות יג + לא יאכל חמץ - לא יהא בו היתר אכילה. טעמא דכתב רחמנא לא יאכל חמץ הא לא כתב לא יאכל - הוה אמינא איסור אכילה - משמע, איסור הנאה - לא משמע. ופליגא דרבי אבהו, דאמר רבי אבהו: כל מקום שנאמר לא יאכל לא תאכל לא תאכלו - אחד איסור אכילה ואחד איסור הנאה (משמע) + מסורת הש"ס: [במשמע] + עד שיפרט לך הכתוב כדרך שפרט לך בבבילה.

6 רש"י מסכת פסחים דף כא עמוד ב

לא יאכל - מדקרינא לא יאכל - משמע לא יהא בו היתר המביא לידי שום אכילה, וסתם הנאות לידי אכילה הם באות, שלוקח בדמים דבר מאכל.

7 רמב"ם הלכות מאכלות אסורות פרק ח הלכה טו

כל מקום שנאמר בתורה לא תאכל לא תאכלו לא יאכלו לא יאכל אחד איסור אכילה ואחד איסור הנאה במשמע עד שיפרט לך הכתוב כדרך שפרט לך בנבלה שנאמר לגר אשר בשעריך תתנה ואכלה וכחלב שנאמר בו יעשה לכל מלאכה, או עד שיתפרש בתורה שבעל פה שהוא מותר בהנאה, כגון שקצים ורמשים ודם ואבר מן החי וגידי הנשה שכל אלו מותרין בהנאה מפי הקבלה אף על פי שהן אסורין באכילה.

8 רמב"ם הלכות חמץ ומצה פרק א הלכה ב

החמץ בפסח אסור א בהנייה שנאמר (שמות י"ג) לא יאכל חמץ לא יהא בו היתר אכילה, והמניח חמץ ברשותו בפסח אע"פ שלא אכלו עובר בשני לאוין שנאמר (שמות י"ב) לא יראה לך שאור בכל גבולך ונאמר שאור לא ימצא בבתיכם,

9 תלמוד ירושלמי מסכת פסחים פרק ב דף כח טור ג, ה"א

אמר רב חונה בשם רבי מותר להאכילו לכלבים אמר רבי יוסה מה אתינן מיתני כל חמץ לא שעות מאן תנא שעות רבי מאיר אמר רבי בון בר חיייה קומי רבי זעירה זאת אומרת שמותר להאכילו לבהמת הבקר התיב רבי ירמיה והתנינן מפרר סבר רבי ירמיה ככרות אמר ליה רבי יוסה לא אמר אלא מפרר מכיון שפיררו בטל ואיידא אמר דא לא יאכל חמץ היום אפילו לכלבים הרי זה בה לאוסרו בהנייה מה אנן קיימין אם לכלבו ההני איסור הנייה אלא כי נן קיימין אפילו לכלב אחריי זאת אומרת שאסור להאכילו לבהמת הבקר

10) רש"י מסכת פסחים דף ה עמוד ב

שמע מינה - מדלא נפקא ליה דהאי יום הראשון ערב יום טוב הוא, אלא משום דאסור להבעיר ביום טוב - שמע מינה סבירא ליה כר' יהודה, דאמר לקמן בפרק כל שעה [כא, א, וכו', ב] אין ביעור חמץ אלא שריפה, ויליף לה מנותר, דאי השבתתו בכל דבר סבירא ליה - לוקמיה ביום טוב, ויבערנו בדבר אחר, יאכילנו לכלבים או ישליכנו לים.

11) הגהות אשרי מסכת פסחים פרק ב סימן ג

* ריב"ק היה אוסר להשליך חמץ במקום הפקר דחזינן בתמורה כל הני איסורי הנאה מצריך להו קבורה ומייתי ראייה מירושלמי לא יאכיל חמץ אפי' לכלבים במה אנן קיימין אי לכלבו היינו הנאה אלא אפי' לכלבים אחרים והא דתנן מפרר היינו דוקא משום דממחו ליה מיא קודם שיבא לידי איסור הנאה. הגה"ה מיי" פ"ג:

12) שולחן ערוך אורח חיים הלכות פסח סימן תמח סעיף ו

אסור להאכיל חמצו (כו) בפסח (כו) אפילו לבהמת אחרים או (כח) ט של הפקר.

13) מגן אברהם סימן תמח ס"ק ט

ט של הפקר - דמהנה הוא כשנותן לבהמה עמ"ש סי' תמ"ה:

14) מגן אברהם סימן תמה ס"ק ב

ב החמץ קשה - כגון חטים בעי פירור כ"כ המ"מ לדעת הרמב"ם וצ"ל דס"ל שיחתוך כל חטה לב' או ג' חלקים דא"ל דס"ל כרש"י דדי כשמפור החטים א"כ מאי קאמר ואם היה החמץ קשה וכו' דהא אין הטעם משום שהוא קשה אלא מפני שהם נתונים בשק אלא ודאי כדאמרן ונהמ' לא בעי פירור שהוא רך ונמס במים והרב"י מפ' דנהמ' בעי פירור וחטים לא בעי פירור ע"ש ול"נ דיש להחמיר ולעשו' פירור בשניהם מיהו אם השליכו לבית הכסא א"צ פירור וליכא למיחש שיאכלנו כלב או חזיר דא"כ במים נמי יאכלו אותם הדגים אלא לא חיישי' כיון שהוא אינו נותן לפניו לאכול ול"נ דאם יש לו מים מכוונסין שיש בהם דגים אסור להשליך לתוכו דהוא נהנה ממנו: ואסור בכל המלאכו' כשמגיע זמן השריפ' עד שישרוף החמץ כמ"ש סי' תל"א:

15) משנה ברורה סימן תמח ס"ק כח

(כח) של הפקר - דיש לו [עה] הנאה במה שממלא רצונו להשביע לבהמה ועיינן בב"י דאפילו במוצא חמץ שאינו שלו ג"כ [עו] אסור להשליך לפני כלב:

16) שער הציון סימן תמח ס"ק עה

(עה) לבוש ומגן אברהם, ומשמע לכאורה דהוא דאורייתא ולא משום חומרא דחמץ, ולפי זה גם בשאר איסורי הנאה אסור, ובפרי מגדים מסתפק בזה, ובתשב"ץ חלק ג סימן רצ"ג מבואר כדברינו, ועיינן במטה יהודה ובמור וקציעה מה שכתבו בזה. אכן בביאור הגר"א בסעיף קטן ז, לפי פירוש דמשק אליעזר שם, מוכח דלדעתו דוקא גבי חמץ אסור

17) תלמוד בבלי מסכת יומא דף עד עמוד א

גופא, חצי שיעור, רבי יוחנן אמר: אסור מן התורה, ריש לקיש אמר: מותר מן התורה. רבי יוחנן אמר: אסור מן התורה; כיון דחזי לאיצטרופי - איסורא קא אכיל. ריש לקיש אמר: מותר מן התורה, אכילה אמר רחמנא - וליכא.

18) רמב"ם הלכות מאכלות אסורות פרק יד

הלכה א

כל איסורי מאכלות שבתורה שיעורן בכזית בינוני בין למלקות בין לכרת בין למיתה בידי שמים, וכבר ביארנו שכל המחוייב כרת או מיתה בידי שמים על מאכל לוקה.

הלכה ב

ושיעור זה עם כל השיעורין הלכה למשה מסיני הם, ואסור מן התורה לאכול כל שהוא מדבר האסור, אבל אינו לוקה אלא על כזית, ואם אכל כל שהוא פחות מכשיעור א מכין אותו מכת מרדות.

19) הל' חמס פרק א' הלכה ז

האוכל מן החמץ עצמו בפסח כל שהוא הרי זה אסור מן התורה שנאמר + שמות י"ג + לא יאכל חמץ, ואף על פי כן אינו חייב כרת או קרבן אלא על כשיעור שהוא כזית, והאוכל פחות מכזית במזיד מכין אותו מכת מרדות.

20) מגיד משנה הלכות חמץ ומצה פרק א הלכה ז

האוכל מן החמץ עצמו וכו'. פרק יום הכפורים ביומא (דף ע"ג): חצי שיעור ר' יוחנן אמר אסור מן התורה ריש לקיש אמר מותר וקיי"ל כר"י. והוא כלל לכל מאכל אסור שבתורה:

21) כסף משנה הלכות חמץ ומצה פרק א הלכה ז

האוכל מן החמץ עצמו בפסח וכו' שנאמר לא יאכל. קשיא לי למה לי קרא בחמץ בפסח הא בכל איסורין שבתורה קיי"ל חצי שיעור אסור מה"ת. ועוד קשה דאי מקרא איפכא ה"ל למילף מיניה דלא יאכל שיעור אכילה משמע וצ"ע. ועל מ"ש והאוכל פחות מכזית במזיד וכו' קשיא לי למה ליה פחות מכזית דהא אוכל כל שהוא קיימין ונ"ל שלפי שבראש הבבא כתב האוכל מן החמץ כל שהוא אסור מן התורה ומשמע דאפילו אכילה כל שהוא מעט מן המעט שאין בו הנאה כלל אתא הכא לאשמועין דנהי דאיסורא איכא אבל מכת מרדות ליכא עד שיהא דבר הראוי ליהנות ממנו גרונו קצת דהיינו דבר הראוי להקרא פחות מכזית. אך קשה דמה גבול יש בין זה לזה ועוד דמנא ליה לפלוגי בהכי וצ"ע:

22) רבינו בחיי פרשת בא

(ג) כי בחזק יד הוציא ה' אתכם מזה ולא יאכל חמץ. מה ענין חמץ אצל "חזק יד", אלא בא הכתוב לרמוז כי החמץ רמז למדת הדין, ומפני שישראל השיגו היד הגדולה שהיא מדת הדין, ע"כ אסר והרחיק להם את החמץ, לרמוז להם שירחיקו מלהאמין במדת הדין לבד שלא יקצצו בנטיעות, ושלא יאמינו שמדת הדין בלבד עשתה זאת, לפי שהוא יתברך ובית דינו היו שם, וזהו שכתוב בבריאת עולם: (בראשית א, א) "בראשית ברא אלהים" ואחרי כן: (שם ב, ד) "ביום עשות ה' אלהים", וזהו שאמר הנביא: (ישעיה מח, יג) "אף ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שמים", הזכיר ידי ואחר כך ימיני ומלת אף כמו גם, והוא לרבות ולהורות כי לא היד בלבד עשתה זאת, וע"כ אמר "כי בחזק יד הוציא ה' אתכם", כי ה' המוציא לא היד בלבד, וזה טעם איסור החמץ על דרך הקבלה, ומזה הענין הכתוב את האוכל חמץ בפסח בחיוב כרת מדה כנגד מדה, כי כל אוכל חמץ בפסח הנה הוא מקצץ בנטיעות, וע"כ: (לעיל יב, טו) "ונכרתה הנפש ההיא" וגו', והבן זה.

23) מלבי"ם ויקרא פרשת צו

לא מצות תאכל. יש הבדל בין פעל אכל בקל ובין הנפעל, שפעל אכל בקל מוסב על האדם האוכל, ולא יקרא אוכל אלא בכזית שפחות מזה נקרא טועם. כי טעמתי מעט דבש (ש"א). וכמ"ש בספרא לקמן (פרשה יוד משנה יוד אחרי פ"ב מ"ב אמור פ"ד מט"ז ופ"ו מ"ג ובפסחים דף לב) סתם אכילה בכזית. אבל הנפעל מוסב על הדבר ואף אם נאכל כ"ש הגם שלא יקרא אכילה מצד האוכל שלא אכל רק טעם מ"מ הדבר נאכל ואיננו.

וז"ש בספרא שלכן שינה ואמר מצות יאכל בנפעל, ולא תפס הלשון שדבר בו עד עתה. יאכלו אהרן, יאכלוהו. והיל"ל מצות יאכלו, ללמד שאף שלא נשאר רק מקצתה בכ"ז תאכל. ומזה תערה מקור הדבר שכתב הרמב"ם (פ"א מה' חמץ ומצה ה"ז) שהאוכל חמץ בפסח אפי' כ"ש אסור שנאמר לא יאכל. ומפרשים ראשונים ואחרונים לא ידעו נתיבותיו מאין הוציא דבר זה והנה פורש שיש לו יסוד בספרא. ומה שיש לפלפל בדברי רמב"ם אלה אין פה מקומו: